

УДК 343.222.4

О. В. Турченко, аспірантОдеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ІНТЕРЕСІВ СПОЖИВАЧІВ

В статті розглянуті вихідні положення міжнародної практики застосування кримінальної відповідальності до господарюючих суб'єктів в контексті їх запровадження до національного законодавства України.

Ключові слова: корпорація, представник, договір, обман.

В умовах глобалізації усе більшої гостроти набуває проблема міжнародної відповідальності транснаціональних корпорацій (ТНК). Багато з них мають великі можливості впливу на світову систему, чим значна кількість держав. При цьому порушуються багато норм міжнародного права, а також внутрішнього права держав. Використовуючи свої транснаціональні зв'язки і вплив на уряди, ТНК значною мірою виходять за межі правового поля. Укладаючи угоди з урядами іноземних держав і одна з одною, ТНК створюють відповідне саме їх інтересам «квазі-право» [1, 76]. Усі ці несприятливі тенденції підштовхували законодавців різних держав до розгляду проблеми суб'єкта злочину і кримінальної відповідальності за нього під іншим кутом зору, а саме, до обґрунтування доцільності і законності встановлення кримінально-правових санкцій по відношенню до корпорацій за діяння, які можна досить умовно класифікувати на групи. Це, наприклад, міжнародні злочини проти власності, які в першу чергу пов'язані з складанням та виконанням вимог міжнародних контрактів; міжнародні економічні шахрайства; незаконні діяння з міжнародними фінансовими документами і грошми; незаконний міжнародний обіг транспортних засобів тощо [2, 117–118]. Однією з характерних особливостей юридичної особи як суб'єкта кримінальної відповідальності, яка відрізняє її від особи фізичної, є те, що об'єктами її злочинних посягань стають, як правило, не окремі громадяни, їхні права чи законні інтереси, а невизначені кола осіб [3].

У зв'язку з вищенаведеними обставинами *метою* даної статті є *аналіз доцільності застосування кримінальної відповідальності до суб'єктів господарювання за діяння економічного спрямування на прикладі КК США та Франції*.

Запровадження інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні, Російській Федерації ускладнюється низкою обставин у першу чергу теоретичного характеру, наприклад, складність кваліфікації дій штатних представників господарюючого суб'єкта при укладанні письмових типових угод із споживачами полягає в тому, що сам такий працівник, який може не мати професійних фахових знань з юриспруденції, покладається на зразок типової угоди, розробленим професійним юристом, яка може містити у собі приховані умови для введення в оману споживача, а відтак не мав умислу на обман споживача і кримінальну відповідальність за обман покупців та замовників (ст. 225 КК України) нести не може. Директор такого працівника теж може уникнути кримінальної відповідальності, оскільки, здійснюючи загальне керівництво працівниками, він взагалі може не знати про наявність конкретної угоди, якою заподіяно майнову шкоду споживачеві, а юрист, який складав таку угоду, насправді працював над проектом такої угоди,

який був затверджений відповідним суб'єктом господарювання, а про подальше використання цього проекту йому нічого не відомо.

На практиці маємо угоду, яка завдала майнової шкоди шляхом обману, потерпілого — споживача, і питання про особу, яка повинна в світлі вищесказаного нести відповідальність за злочинні діяння, пов'язані з обманом споживача, оскільки жодна з наведених осіб не виконує об'єктивної сторони обману покупців та замовників (споживачів), проте їх діяння призводять до того, що спотворюються юридично значимі факти, які призводять до небажаного для споживача результату. Можемо лише зробити припущення, що всі особи, які пов'язані із суб'єктом господарювання, виконують лише частину об'єктивної сторони обману споживачів — юрист умисно складає проект договору, про подальший його рух може нічого не знати, директор затверджує цей проект, розроблений професійним юристом, не вдаючись в юридичні тонкощі майбутнього документа, працівник (представник) господарюючого суб'єкта, прагнучи укласти угоду з приводу надання споживчих благ, може не усвідомлювати, що своїми діями завдає майнової шкоди споживачу, тобто діє необережно, але всі вони діють в інтересах колективного суб'єкта правовідносин, якими на сьогоднішній день є юридичні особи. Можливо зробити припущення, що невизнання суб'єктами кримінальної відповідальності юридичних осіб створює ситуації, коли їхні рішення і діяння часто заподіюють шкоду суспільним відносинам, економіці держави, навколишньому середовищу, правам людини, і призводять до фактичної безкарності як самих колективних утворень, так і їх керівників, що є неприпустимим.

Доведення причетності до злочину керівництва в таких випадках буде ускладнене тим, що керівники можуть висунути для залучення до відповідальності підставних осіб, а відтак необхідно зазначити, що характерний для підприємств поділ праці часто приводить до того, що окремих учасників або найманий робітник даного підприємства повного складу злочину не виконує. Останнім часом практика нерідко стикається з тим, що на чолі господарських структур, діяльність яких не відповідає діючому законодавству, опиняються підставні особи, часом такі, які в силу вкрай низького рівня інтелектуального розвитку явно не в змозі розуміти значення наказів, розпоряджень, які вони нібито видають, контрактів, що їх підписують. Притягати до відповідальності за злочини, суб'єктом яких є така посадова особа, не тільки несправедливо, а й неправильно юридично [4, 90].

Проводячи «добровільні» кампанії по поверненню дефектної продукції, промислові корпорації бояться зайвого розголосу, що може привести до додаткової втрати покупців, а тому далеко не завжди інформують про це державні регулюючі органи, що може призвести для них до досить серйозних наслідків. Характерний у цьому відношенні скандал, що мав місце у США в 2000 р. і був пов'язаний з аваріями спортивних автомобілів марки «Форд експлорер», у ході яких (за даними на жовтень 2001 р.) більш 700 чоловік одержали каліцтва, а 203 загинули.

У лютому 2000 р. Національна адміністрація безпеки руху на шосейних дорогах (National Highway Traffic Safety Administration, NHTSA) почала розслідування повідомлень про наявність дефектів у шинах, випущених заводом фірми «Бриджстоун-Файерстоун», розташованим у м. Декейтере (штат Іллінойс) за період з 1991 по 2000 р. Ці шини були встановлені на багатьох машинах, але в основному на автомобілях фірми «Форд» марки «Форд експлорер», у процесі експлуатації яких відбувалося відшарування протектора від боковини шини, у результаті чого автомобілі переверталися. До кінця серпня адміністрації стало відомо про 1400 скарг, у яких повідомлялося про 250 потерпілих, з яких 88 померли. «Бриджстоун-Файерстоун» негайно почала кампанію по поверненню 6,5 млн шин марок АТХ, АТХ II і «Вайлдернесс» АТ, що були виготовлені на заводі в місті Декейтере.

Пізніше NHTSA довідалася, що у вересні 1999 р. «Форд» провела широку кампанію по повідомленню власників автомобілів марки «Форд експлорер», осна-

шених шинами «Вайлдернесс», що експлуатувалися в країнах Перської затоки, включаючи Саудівську Аравію, а також у Венесуелі, Колумбії, Еквадорі, Малайзії і Таїланду. Кампанія була проведена з метою заміни дефектних шин. Але оскільки фірми відповідно до закону зобов'язані доводити до відома NHTSA тільки в тому випадку, якщо кампанія по поверненню проводиться на території США, то «Форд» не проінформувала її про це. Адміністрація навіть нічого не знала про численні рекламачії і судові позови, подані проти компаній «Форд» і «Бриджстоун-Файерстоун».

Усі факти приховання інформації привели до того, що у вересні 2000 р. почалися слухання в обох палатах Конгресу США. Представники вищого керівництва, що виступали там у якості свідків від обох компаній завіряли конгресменів у тому, що вони приймають усі необхідні заходи й звинувачували один одного за аварії зі смертельними наслідками.

Президент і головний виконавчий керуючий компанії «Форд» заявив, що при експлуатації 3 млн автомобілів марки «Форд експлорер», які були оснащені шинами, виготовленими фірмою «Гудьір», ніяких проблем, пов'язаних із шинами, не виникало, а тому, заявив він: «Це — проблема компанії «Бриджстоун-Файерстоун» — виготовлювача шин, а не компанії «Форд» — виробника автомобілів, тим більше, що шини — єдиний компонент, гарантію на який дає не виробник автомобіля, а виготовлювач шин». Однак виконавчий віце-президент компанії «Бриджстоун-Файерстоун» на слуханнях у Конгресі заявив, що причина аварій — неправильний рівень тиску повітря в шинах, що рекомендувала власникам автомобілів фірма «Форд». Представники «Форда» заперечували подібну заяву, повідомивши конгресменам, що рівень тиску повітря в 26 psi (179,26376 kPa) був погоджений з виробником шин — компанією «Бриджстоун-Файерстоун», саме на такий тиск випробувалися колеса в процесі збірки автомобілів, і цей рівень був рекомендований автовласникам. Як причину аварій представники фірми «Бриджстоун-Файерстоун» зазнали також місцеві умови експлуатації — поганий ремонтний сервіс, небезпечні дороги і кліматичні умови, підкреслюючи, що в країнах з помірним кліматом подібних дефектів у шинах не виникало.

У пресі з'явилися викривальні статті, що ставлять під сумнів твердження керівництва «Форд мотор», а суди вже винесли рішення і з приводу інших дефектів автомобілів, що випускаються цією компанією. 11 жовтня 2000 р. суддя штату Каліфорнія вимагає, щоб вона відкликала і відремонтувала близько 2 млн легкових автомобілів і вантажівок. Це рішення базувалося на тому, що «Форд» установила дефектні системи запалювання, знала про це, але приховала ці відомості від споживачів і державних регулюючих органів. Компанія «Форд мотор» відкинула ці обвинувачення й опротестувала рішення суду.

Можна з упевненістю констатувати, що в результаті скандалу обом компаніям нанесений не тільки істотний матеріальний збиток, але і серйозно постраждала їхня репутація як виробників якісної і надійної продукції. Це особливо стосується заводу в м. Декейтере. Обсяг продажів шин, випущених цим заводом, у першій половині 2001 р. упав удвічі, і в червні того ж року керівництво компанії «Бриджстоун-Файерстоун» прийняло рішення про його закриття. Досить показово, що завод у місті Декейтере мав два сертифікати на відповідність вимогам стандартів ІСО-9001 і QS-9000 на системи якості [5, 94–95].

Корпорація (юридична особа) згідно ст. 18 КК України не може бути визнана суб'єктом злочину, оскільки такою може бути лише фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого згідно з КК може наступати кримінальна відповідальність [6, 47]. Звісно, корпорація як певна абстракція, яка виникла внаслідок застосування юридичної техніки, не може бути визнана осудною або неосудною через психічний стан її здоров'я, до того ж юридична особа немає віку, з якого наставала б її «осудність»; не може вона бути також визнана спеціальним суб'єктом злочину,

оскільки спеціальним суб'єктом вважалася особа, що володіє не тільки необхідними ознаками загального суб'єкта (віком і осудністю), але і додатковою ознакою, зазначеною в законі для даного складу злочину.

Корпоративна відповідальність не суперечить принципу особистої винної відповідальності, оскільки відповідальність за дії іншого є особистою виною або тому, що особа порушила обов'язок нагляду за об'єктивним виконавцем злочинного діяння, або тому, що сама особа — непрямий виконавець злочинного діяння, оскільки вчиняє злочинне діяння за допомогою використання іншої особи, що діє безвинно. Органи корпорації діють не від свого імені, а від імені всієї корпорації, в інтересах її членів. Тому діяльність органів корпорації у цілому може бути розцінена як колективна діяльність індивідів, що об'єдналися в спільність, і повинна вмінятися не кожному окремо узятим учасникові, а єдності всіх членів спільності. Дане твердження обумовлене тим, що діяльність корпорації в соціальній сфері хоча і досить умовно, але походить на діяльність особи. Представницькі, а також виконавчо-розпорядницькі органи корпоративного утворення в метафоричному змісті можна порівняти з людським мозком — матерією вищої нервової діяльності. Пізнавальні, інтелектуальні і вольові процеси пов'язані саме з цією матерією. Тому діяльність мозку суть внутрішнього змісту життя людини [7, 284, 298], яка ззовні виражається у вигляді мотивації, вчинків, поведінки, тобто всього того, що може бути віднесено до духовної сфери життя особи.

Відповідальність, як відомо, реалізується за допомогою застосування примусових заходів і покарання до особи, визнаною винною у вчиненні злочину. Звісно, корпорацію не можна засудити до позбавлення волі або присудити до страти. Тому в арсеналі заходів кримінально-правового характеру повинна бути достатня кількість інших заходів, що торкаються майнових, цивільних й інших прав осіб, що вчинили суспільно небезпечні діяння, передбачені КК.

Французький КК 1992 р. передбачає наступні види покарань до корпорацій: штраф (ст. 131–37), припинення діяльності; заборона здійснювати прямо або непрямом один або кілька видів професійної або суспільної діяльності; взяття під судовий нагляд; закриття всіх закладів або одного або декількох із закладів підприємництва, що служили здійсненню інкримінованих діянь; конфіскація речі, що служила або була призначена для здійснення злочинного діяння, або речі, що від нього отримана; афішування або поширення винесеного вироку або в пресі, або будь-яким іншим способом аудіо-відеоповідомлення (пп. 1–4, 8, 9 ст. 131–39 Французького КК 1992 р.) [8, 209–210]. Федеральне право США дозволяє ставити у вину корпорації будь-які дії або бездіяльність її представників, здійснені в рамках їхнього службового становища. Іншими словами, за вчинене діяння можуть бути засуджені і корпорація, і винний службовець [9, 146]. Законодавство містить ще низку норм, які регулюють кримінальну відповідальність юридичних осіб. Особливості відповідальності за окремі види злочинів визначені в і, межах Особливої частини кримінального права [10, 75].

Сам факт визнання діяльності корпорації (юридичної особи, а також організації, що такого статусу не мають, але ведуть господарську діяльність) винною тягне за собою її моральний осуд, що в кінцевому підсумку призводить до втрати довіри до неї у її кредиторів, втрати клієнтів, бойкоту її товарів, позбавлення державних замовлень. Завдяки цьому виникають підстави для офіційного розслідування діяльності даної корпорації, що сприяє викриттю злочинної діяльності її керівників. **Поряд з кримінальною відповідальністю корпорацій не виключається кримінальна відповідальність фізичних осіб** — керівників корпорації, її представників — за ці ж злочини, а також за інші їх діяння; що містять ознаки інших складів злочинів [11].

Література

1. Лукашук И. И. *Право международной ответственности*. — М. Волтерс Клувер, 2004. — 432 с.
2. Стрельцов С. Л. *Про поняття та ознаки міжнародного економічного злочину // Соціально-правові проблеми совершенствования законодательства Украины: история, теория и практика. Материалы 59-й научной конференции профессорско-преподавательского состава и научных работников экономико-правового факультета ОНУ им. И. И. Мечникова (22–24 ноября 2004 г.) — Одесса, 2005. — С. 116–118.*
3. Смітійєнко В., Агафонов Г. *Відповідальність юридичних осіб — нагальна потреба кримінально-правового регулювання // Голос України. — 1996. — 5 бер — № 43 (1293).*
4. Навроцький В. О. *Поняття посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, учинених нею // Зб. наук. пр. Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. Випуск четвертий. — Харків: Харківський Центр по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні, 2002. — С. 84–103.*
5. Конарева Л. А. *Вопросы управления. Качество потребительских товаров как элемент национальной безопасности // Экономика, политика, культура. — 2003. — № 11. — С. 78–96.*
6. *Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Отв. ред. Е. Л. Стрельцов. — Х.:ООО «Одиссей», — 2005. — 864 с.*
7. Пимонов В. А. *Теоретические и прикладные проблемы борьбы с общественно опасными посяательствами средствами уголовного права. — М.: Издательство «Юрлитинформ», 2007. — 336 с.*
8. *Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Сборник законодательных материалов / Под ред. И. Д. Козочкина. — М.: Издательство «Зерцало», 1999. — 352 с.*
9. *Уголовное законодательство зарубежных стран. Общая часть: Учебное пособие / Под ред. и предисл. И. Д. Козочкина. — М.: Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2003. — 576 с.*
10. Хохлова І. В., Шем'яков О. П. *Кримінальне право зарубіжних країн (в питаннях та відповідях): Навчальний посібник. — Київ: Центр навчальної літератури, 2006. — 256 с.*
11. Даньшин І., Демський Е. *Кримінальна відповідальність юридичної особи // Голос України. — 1994. — 19 лип. — № 135 (885).*

А. В. Турченко, аспірант

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ИНТЕРЕСОВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ

РЕЗЮМЕ

Уголовная ответственность юридических лиц становится возможной ввиду того, что на юридическое лицо переносятся правовые последствия действий, совершенных физическими лицами — его законными представителями, что не исключает уголовной ответственности последних, если они знали, что принимают участие в общественно опасном деянии и могли руководить своими действиями (бездействием).

Ключевые слова: корпорация, представитель, договор, обман.